

A család mint a jóság „sűrűsége”?

Röpke nevelésfilozófiai és szépirodalmi kitekintés*

*Mottó: „Szomjúhozzuk a jóságot,
amely lenyűgöz és felmagasztal”*

2018-at a magyar szociál- és családpolitika a „Családok Évé”-nek nyilvánította, amelynek nyomán számos intézkedés, rendelet történt, és új, kedvező folyamatok indultak be. A politika megkülönböztetett figyelme önmagában is általános közérdeklődést váltott ki a családdal kapcsolatos kérdések iránt. Ugyanakkor az is szembetűnő jelenség, hogy a család-témával foglalkozó szaktudományok (mindenekelőtt a szociológia, a pszichológia, demográfia) a legutóbbi időszakban súlyos gondokra, aggasztó fejleményekre hívják fel figyelmünket. Se szeri, se száma azon kutatási adatoknak, amelyek arról vallanak, hogy a család mai helyzete megroppan, jelentősége látványosan megcsappan, különféle válság-jelenségekkel küszködik.

Hadd emeljünk ki – úgyszólván találomra – két markáns figyelmeztetést. Manapság az anyagias életszemlélet eluralkodása nyomán, írja *Hódi Sándor*, „azok a kapcsolatok nyernek társadalmi megerősítést, amelyek anyagi haszonnal kecsegtetnek, (...) a személyi kapcsolatok felszínessé válnak, érzelmileg elsekélyesednek, a korábbi közösségi formák, (...) mint például a család, vagy a nemzet, kiüresednek, céljukat és értelmüket veszítik, (...) sem a család, sem a nemzet nem képviselnek értéket.”¹ Mit lehet erre mondani? Nem éppen szívderítő végkövetkeztetés! És hasonlóképpen szomorú megállapításra jut *Bertók Rózsa*: az úgynevezett digitális bennszülöttek világában a család (gyakran a csonka család) kötelékében szemtelően hiányzik az „együttműködés, szeretet, alkalmazkodás, (...) a belső harmónia, intimitás, (...) nincs minta, a gyerekek ellenőrizhetetlen és befolyásolhatatlan kapcsolatokba kerülnek idegenekkel. (...) A gyermekek egymás közötti kommunikációja lerövidül, infantilis és selypítő lesz.”² Mint látható, az első szövegrész inkább a társadalmi folyamatok negatív hatásaira, az utóbbi pedig a tudományos és technikai vívmányok („okoskütyük”, „okosmobilok”, internet, közösségi média stb.) árnyoldalaira fókuszál. Am mindkettő tanulsága egybevág: arra int minden, a család sorsáért aggódó és felelős személyt, szervezetet, intézményt, hogy maga a család roppant nagy kihívások előtt áll. Olyan horderejű problémák halmozódnak fel, amelyek világos megértése, még inkább hatékony feldolgozása alighanem szélesebb körű és mélyebb szintű társadalmi összefogást, egész történelmi távlatot igényel, mintsem azt az első pillanatra gondolnánk, illetőleg feltételeznénk.

Ha a család működésével és helyzetével kapcsolatos gondok (amelyek felsorolását folytathatnánk, de itt most tekintsünk el ettől) mellé hozzátesszük a történeti alakzatváltozások, az objektív eredetű szerkezeti átalakulások dilemmáit, akkor könnyen juthatunk olyan megállapításokhoz, hogy tudniillik a *monogám* család mint a család intézményének „klasszikus” formája ma végnapjait éli. Vagy legalábbis fokozatosan elveszíti hagyományos értékrendjét, mintaadó szerepét, és ami a legfájóbb: eredendő közösségalkotó erejét.

Nyilvánvalóan nem tagadhatjuk az ilyen és hasonló természetű problémák létét. Még azt is készséggel elfogadjuk, hogy a családdal kapcsolatos mai-holnapai gondokkal sokkal komolyabban és hatékonyabban kívánatos szembesülnünk, mint eddig

tettük. Mégis minden reálisan létező probléma mellett (és ellenére!) hadd kérdezzük: alapvetően fölradható-e a családba vetett hitünk? Az ilyen, nem éppen rózsás társadalmi közegben, körülmények közepette lemondhatunk-e a családról és annak fontosságáról? Eshetünk-e valamilyen végzetes apátiába, amikor a család értékképző feladatáról, egyáltalában a család jövőjéről beszélünk és ítélkezünk? Számúzhatjuk-e a család közösségképző és -alkotó szerepét és jelentőségét? És igaz-e, hogy manapság és a jövőben még inkább a család helyébe az egyén, az individualizmus lép?

Somlai Péter családszociológus egy 2013-as vizsgálódásában joggal veti fel, hogy minden valós nehézség, káros társadalmi folyamatok dacára „*a család továbbra is nagyon erős intézmény* [kiemelés a szerzőtől!], (...) az értékskálák csúcán áll, (...) és a család nemcsak devianciák, tragédiák forrása, hanem az önfeláldozás és a meghitt emberi kapcsolatok is.”²³ Egyetértve a fenti kijelentéssel, úgy véljük, a család pozitív jelentőségének, fontosságának felismeréséhez és elfogadásához változatlanul szükséges és kívánatos ragaszkodnunk. Az ilyen meggyőződés csak erősödhet, ha kitekintünk a család *létevel* kapcsolatos *filozófiai*, illetőleg *alkalmazott filozófiai* jellegű összefüggések – akárcsak vázlatos – érzékeltetésére.

Brenda Almond, az alkalmazott filozófia jeles angol képviselője, külön könyvet szentel a család-téma bölcséleti leírására. Abból a magától értetődő kérdésből indul ki, hogy végül is miért jön létre a család az emberiség történetében. Szerinte az emberben ott rejlik egy ősrégi, eredendő, immanens szükséglet arra, hogy „mély köteléket alakítson ki egy másik személlyel, nem azért, hogy elmeneküljön az emberi lét magányosságától, hanem azért, hogy a másik személlyel közösen részese legyen valaminek, ami meghaladja az egyéni lét múlt természetét. (...) A család misztikus genetikai entitás, amely egyéni létezésünk rövid szakaszában összeköt bennünket az őseinkkel és az utódainkkal.”²⁴ Világos és egyértelmű beszéd, ennél tömörebben nem is tudnánk utalni arra, hogy maga a család mint intézmény miért maradandó, időtálló és nélkülözhetetlen együttélési forma.

Megjegyezzük, a fenti meghatározás már korábban megjelent egy magyar filozófus, *Tőkei Ferenc* munkájában. A család – írta – „a férfi és nő, valamint a szülők és gyermekek empirikus viszonyának absztrakciója, amely viszony (...) a fajfenntartás és utódgondozás biológiai funkciójából fejlődött társadalmi viszony.”²⁵ A két idézet, egymástól függetlenül, azt állítja tehát, hogy a *család* végső soron a *társadalom mikro-strukturális alapegysége*, „*face to face*” *közössége*, a *férfi*, a *nő* és a *gyermek közötti természetes együttműködése*, az ember egész korokon (korszakokon) és társadalmi formákon átívelő szükségletének kifejezője. Mint ilyen, élni sem tudnánk nélküle. Vagyis nem az a kérdés, hogy a különféle aggasztó tünetek hatására lemondhatunk-e a családról (mert ez valójában szükségszerű képződménye az emberi együttműködésnek), hanem az, hogy konkrétan milyen tartalommal, az emberi lényeket (felfogásunk szerint ez maga a *társadalmiság*) erősítő vagy torzító jegyekkel tudjuk-e megtölteni azt. Ne féljünk a család mai helyzetével kapcsolatos borúlátó kritikáktól, a nehézségek örökös hangsúlyozásától, miközben természetesen egy pillanatra sem hagyhatjuk figyelmen kívül a reális problémákat. Azokat kellő átgondolással és végtelen türelemmel próbáljuk megoldani! Vagy legalább folyamatosan törekedjünk azok feloldására. Továbbá egyáltalán nem indokolt elfogadnunk a család (akár a monogám család) jövőjével kapcsolatos riadalmakat. A család jövőjéről olvashatunk *Engelstől* egy fölöttébb megszívlelendő, ám mindmáig mellőzött gondolatot, amely a legteoretikusabb munkájában található. Hogy mi lép a jövőben a monogám család helyébe, „Ez majd eldől, amikor felnött egy új nemzedék: olyan férfiaké, akik soha életükben nem kerültek abba a helyzetbe, hogy a nő odaadását pénzzel vagy más társadalmi hatalmi eszközökkel megvásárolják, és olyan nőké, akik

soha nem kerültek sem abba a helyzetbe, hogy a valódi szerelmen kívül bármiféle más szempontból odaadják magukat egy férfinak, sem abba, hogy a gazdasági következményektől való félelmükben visszautasítják azt, akit szeretnek.”⁶ Nos, Engels halála óta már több nemzedék élt egymás után, de – sajnálatos módon – ma sem látható még ez az új nemzedék.

Ha másért nem, hát ezért a keserű tapasztalat miatt is célszerű feltennünk azt az alapkérdést: valójában mi a család belső mozgató rugója, az együttműködés lényegi tartama, mondhatnánk „szent” küldetése?

Vitathatatlan állítás, hogy a család tartós és szilárd kötelékben működhet, ám hogy mi tartja össze e köteléket, abban viszont már erősen megoszlanak a szakvélemények. Például *Emil Durkheim*, a neves francia szociológus majd másfél évszázaddal ezelőtt, új fogalmat bevezetve, az úgynevezett „sűrűség” kifejezést ajánlja. A család „sűrűsége” lényegében az „integráltság fokával”⁷ azonos. A klasszikus szociológus nyomán *Kiss Endre*, kortárs magyar filozófus a családkutatás elméleti-filozófiai alapjait vizsgálva leszögezi, hogy a „család a társadalmi *sűrűség* mértéke, (...) az »erkölcsi« sűrűsége, a kristályosodási pontok alap-mintázata.”⁸ *Cseh-Szombati László* pedig azt hangsúlyozza, hogy a család működésében, amelyben tulajdonképpen állandó konfliktusok és érdekellettek dűlnak, a központi összetartó erő a kooperációs hajlandóság és képesség.⁹ Némileg hasonló álláspont tükröződik abban a közismert felfogásban, hogy a család az egzisztenciális feltételek létrehozása körül bonyolódik. És ennyiben a család egyfajta, *gazdálkodási együttműködésen* alapuló közösség.¹⁰ Végül felidéznénk *Varga Csaba* markáns felvetését, hogy tudniillik a *szeretet* lesz a vezérlő elv, a motor, amely összetartja-szabályozza a család mindennapos életét, amely egyúttal a „lélekozthon” kellemes közérzetét is biztosítja.

Nem tagadva a fenti kísérletek, magyarázatok jogosultságát és valóságtartamát, az alábbiakban mi mégis egy másik, megalapozó jellegű fogalmat szeretnénk bevezetni, illetőleg megfontolásra ajánlani. Ez pedig nem más, mint a *jóság*, a *jóravalóság* erénye. Azt próbáljuk bizonyítani a továbbiakban, hogy valójában a jóság magasztos elve, erénye, értéke tölti ki a „sűrűség” tartamát, ez járja át és szervezi (legalábbis kell, hogy vezérelje!) a család közösségi világát és értékrendjét. A javaslatot annak tudatában tesszük, hogy a családkutatásban és általánosságban az egész pedagógia tudományában – számunkra teljesen érthetetlen és elfogadhatatlan módon – nagyon mostoha sorsra jutott e kategória s annak vizsgálata. Holott a jóság leginkább magával ragadó, szívet-lelket átjáró, humánus (alighanem a legemberibb) vonása az embernek.

A kérdés immár az, hogy mennyiben jogos a család fókuszába állítani a jóságot? Egyáltalában mi a jó, és hogyan függ az össze a család világával?

Abból a „klasszikus” pedagógiai jellegű felismerésből indulnánk ki, hogy a gyermek számára (ami majd végigkíséri őt egész életében) a legmaghatározóbb nevelési élménye, mely a legelső természetes közegében, tehát éppen a családi kötelékében éri. Alapvető fontosságúvá válik, hogy a gyermek legelső és korai életszakaszában milyen szülői hatások érik: érzi-e a gyermek a szülei felől órá irányuló jóság, semmi mással össze nem téveszthető, különleges hatását, illetőleg a későbbi életszakaszában tapasztalja-e a szülei részéről a jóravalóságra nevelés szándékát és képességét. Felfogásunk szerint a nevelés és a jóság nemcsak természetesen függ össze, hanem a jóravalóság ráadásul a nevelés legmélyebb tartamává, „szent” küldetésévé válik.

Szerencsére nem állunk egyedül a jóság piedesztálra való emelésével. A pedagógia-történetben és a nevelésfilozófiában már korábban is megfogalmazódtak ilyen vagy hasonló kezdemények. Más kérdés, hogy nem váltak uralkodó felismeréssé. Anélkül,

hogyan belemélyednénk itt szaktudományos mélyelemzésbe, csak utalnánk néhány, nélkülözhetetlen elvi jellegű fogódzóra. Ha elfogadjuk *André Comte-Sponville* etikakutató gondolatát, hogy tudniillik „az erény maga a jó”¹¹, akkor már érthető *Herbert* korábbi meghatározása: a nevelésben „minden erénynek összefoglalva kell lennie”.¹² Vagyis a nevelés nem más, szerinte, mint minden erény összefoglalója. S az is világos, hogy a nevelés, az erény és a jóság egyívű tartozó részek. *Richard Pring*, kortárs angol nevelésfilozófus egyértelműen fogalmaz: a nevelés éppenséggel arra irányul, hogy „az ember teljesebbé váljon, (...) hogy miként formálódhat jó emberré vagy még jobb emberré.”¹³ Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a nevelés és a jóra való hajlandóság fogalmainak funkcionális megfeleltetése az esszéiről is ismert és becsült *Németh László* írásában is megjelenik. Pedagógiai tanulmányában például arról értekezik, hogy az igazi tanárt az a hit vezérelti, hogy „az emberek az eddigieknél különbbé nevelhetők”.¹⁴ Tehát: jobbá!

És ha már felmerült a magyar író neve, tegyük itt egy kissé részletesebb irodalmi utalást a jó megjelenítéséről. Az ezzel kapcsolatos alapkérdésünk (tehát: végül is: mi a jó fogalma?), mint látni fogjuk, nem egyszerű dilemma, régóta küzd vele egy sor szaktudomány és maga a bölcsélet. Sokan vélik úgy, hogy egyáltalán ne féljünk e fogalomtól, bátran bocsátkozzunk vizsgálataiba. Mások arra az álláspontra helyezkednek, hogy valójában képtelenség meghatározni ezt a fogalmat. Mi úgy látjuk, segítségül először forduljunk a szépirodalomhoz. Ugyanis egy-egy klasszikus író, mint a „lélek mérnöke”, az emberi lélek olyan mélybugyraiba is le tud hatolni, ahová a tudós és/vagy filozófus már nem. Legalábbis kijelenthető, hogy a szépirodalom (és általában a művészet) közelebb tud vinni a kimondhatatlanhoz, a megfejtetetlenhez.

A szépirodalom gazdag lehetőséget kínál fel a jóra való hajlandóság eszméjének és erényének érzékletes megjelenítéséhez. Remélhetőleg tanulságos lesz az általunk – igaz, önkényesen – választott példatárunk, amelyet csak futólagosan tudunk itt bemutatni.

A *Németh László*-i gondolat mintegy előlegeződik *Lev Tolsztoj*, ugyancsak esszéisztikus szövegrészletében. A nevelés egyik (ha nem legfontosabb) elve: a „gyermeket nem az emberi nem jelenlegi állapota szerint kellene nevelni, hanem a jövőben lehetséges jobb állapota szerint. (...) A szülők rendszeren úgy nevelik gyermekeiket, hogy a mai, bármily romlott korbá beilleszkezhessenek. De jobbra [értsd: jóra való hajlandóságra – K. S.] kellene őket nevelni, hogy a jövőben ezáltal jobb állapotok keletkezessenek.”¹⁵ Azaz a jobba tétel megadja az egész nevelés értelmét, lényegét, felfogásunk szerint, „szent” küldetését.

Gogol, a 19. századi klasszikus orosz író, a *Holt lelkek*-ben plasztikusan írja le a jó, a jóság erejét. A regény főhőse, Csicsikov, hajmeresztő és bizarr ötlettel áll elő: a már meghaltak lelkével köt üzleteket. Csicsikov – ez nyilvánvaló – csaló, svihák, rossz ember. Azonban a történet végén ritka önkritikai készséggel és képességgel szent elhatározásra jut: gyökerében szakít addigi bűnös életével, és 180 fokos fordulattal teljesen új emberként tűnik fel a világban. Vagyis a „jó” oldalára áll. Ahogy mondja: „nincs bennem elég szeretet a jó iránt, az istennek tetsző cselekedetekre való hajlam nem vált természetemmé, szokásommá, nem olyan erős bennem a kívánság, hogy jót cselekedjek, [majd megfogalmazza új életprogramját – K. S.] de (...) igyekezni fogok másokat jóra serkenteni, becsületesen fogok dolgozni, hogy jó hatással legyek másokra.”¹⁶ *Gogol* nyomán költői kérdést tehetünk fel: akad-e nemesebb célkitűzés, magával ragadóbb nevelési program (pedagógiai hitvallás) önmagunk és mások jóra való serkentésénél? Nincs annál magasabb dolog, mint hogy az embert jobbá, a világot pedig humánusabbá alakítsuk. Témánk szempontjából az orosz szépirodalom másik klasszikusára, a 20. századi *Bulgakovra* is érdemes hivatkoznunk. *A Mester és Margarita* című nagyszerű regényében (amelyről tv-film és színpadi változat is készült) Woland, a varázsló és Lévi Máté

találkozásakor a vitában a következő érv hangzik el: „légy szíves egy pillanattig eltűnődni a kérdésen: mivé lenne az általad [Lévi Máté – K. S.] képviselt jó, ha nem volna gonosz, és hogyan festene a föld, ha eltűnne róla az árnyék? Hiszen árnyékot vet minden tárgy, minden ember, kivétel nélkül. (...) Csak nem akarsz megkopasztani a földgolyót, hogy eltávolítsál róla minden fát, minden élőlényt, csak azért, hogy fantáziádat kielégítsd, és elgyönyörködhess a kopár fényben?”¹⁷ Az író itt fontos új szempontra hívja fel figyelmünket. Arra tudniillik, amikor a jóról, a jóra valószínűségről elmélkedünk, bizony, az ellentétpárját, azaz a rosszat is vizsgálunk szükséges, mivel hogy ez a két képződmény csak egymás relációjában érvényes.

Az utóbbi tanulság juttathat el bennünket például *Lázár Ervin* egyik novellájához, A keserűfű című remekművéhez. A történetben lényegileg a „rossz” szépirodalmi leírását kapjuk. A cselekmény kis dunántúli falucskában játszódik a svábok kitelepítése idején. Egy idős sváb család (Lizi és Konrád) menekül, majd a bujkálás során eljut Rácpáceszre. A falu befogadja a két öreget, oltalmat, szállást, ideiglenes otthont és táplálékot ad nekik. Sokáig azonban nem örülhetnek a segítőkészségnek és nyugalomnak, mert akad egy ember, a Bederik Gyuri, aki elárulja őket, majd megjelennek a fegyveresek. A meghurcolás igazán drámai: Bederik, mintegy indokolva súlyos tettét, még rá is rivall a szerencsétlenekre, amennyiben megpróbálja megszégyeníteni őket (valójában ő fog megszégyenülni!): „Eleget szívták a levegőt a magyar emberek elől. Menjenek a testvérek közé, az imádott Németországba. – Lizi előre lép, elhúzza a száját. Kivillan az aranyfoga. – Te vagy magyar? Szar vagy te, nem magyar, mondja.”¹⁸ Ezt a szövegrészt olvasva, talán elfogultság nélkül kijelenthetjük, az emberi gonosz-ságot ennél érzékletesebb módon aligha találunk meg másutt. Bederik emberi alávalósága nyilvánvaló, továbbá újabb, megszívlelendő tanulságként adódhat a nagyszerű gondolat: nem az számít, hogy milyennek tartod magad, milyen a bőrszíned, vallásod, nemzeti hovatartozásod, családi származásod, foglalkozásod, nemed és életkorod. Ugyanis a döntő mérce éppen az, hogy valóságosan milyen ember vagy? Tehát hogyan élsz? Jó vagy rossz emberként?

Végezetül egy másik magyar író esszéjére hivatkozunk. *Füst Milán* Naplójában rábukkanhatunk egy olyan szövegrészletre, amely páratlan éleslátással ragadja meg a jóság mint erény lényegének és fontosságának tartamát. Kis túlzással azt mondhatnánk, az író kiváló pedagógiai érzékkel írja le, mit jelent valójában a jó, és miért kell makacsul mindig arról beszélni? Miért nem lehet kiiktatni ezt a témát a közbeszédből, a kutatásból és a politikából? (Csak zárójelben jegyezzük meg, Füst Milán szövegrészlete, sajnálatos módon, eddig elkerülte az irodalmárok, a pedagógiai kutatók és a filozófusok figyelmét.) Az alábbiakban célszerű lesz – mintegy kivételként – hosszabban is idézni sorait. „Hiába prédikálják nektek az iskolában, hiába mondja a pap, anyátok, apátok, hogy legyetek jók, (...) hiába határozzátok el gyermekkorotokban, hogy jók lesztek, önzetlenek, tiszták. (...) Jön az élet – s ti (...) elfeleditek csakhamar, – csaltok, loptok, érzéki életet éltek. (...) Ravaszok vagytok, kishitűek. (...) S a nevelés, amit én anyámtól kaptam, (...) az életet nem ismerő idealizmust szittam magamba az anyatejjel. (...) De az élet – sajnos – nem ilyen. (...) *Mert te nem vagy ilyen!* (...) S azt hiszed, anyád nem ismerte az életet? Ismerte, – de mégis a jobbik énjét (...) akarta átadni neked, (...) feltört belőle a hit, hogy az ő gyermekének szabad, lehet tisztának lenni, – annak *kell* lennie. (...) S mihelyt gyermeked lesz: – te is (...) óvakodni fogsz (...) felfedezni a borzalmasat, (...) s úgy mutatsz majd az életre, mint ahogy Mózes az ígéret földjét mutatta a reménykedőknek.”¹⁹ A szövegrészlet önmagáért beszél, mégis hadd fűzzünk hozzá három „apró”

gondolatot. 1. Látunk kell a nevelés három fő képviselőjét: a szülő (anya, apa), a tanító és a pap. Ők azok, akik mintegy „hivatalból” is foglalkoznak a nevelés gyakorlati kérdéseivel. 2. Megkülönböztetett szerep hárul az anyára: bár a realitások talaján áll, ismeri az élet sötét oldalait, átesik már jó néhány keserű tapasztalaton, ennek ellenére a saját gyermekének mégis a jóság ideálját, erényét próbálja átplántálni. Legalább ő váljék majd tiszta, őszinte egyenes gerincű személlyé. Nem vitás, az anya már sokszor megtapasztalhatta, hogy a való élet, bizony nagyon teli van gyarlósággal, bűnnel, rossz emberrel, ugyanakkor a saját gyermekét nagyon is a jóra valósság szellemében neveli, pontosan ez a nemes eszme, erény, érték vezérli nevelő munkájában, és ennek nyomán gyermeke valóban ezt az ideált – ahogyan Füst fogalmaz: ideálmust – szívja magába – az anyatejjel együtt. És ha már legalább egy konkrét példa (személy – tudniillik az anya) akad, akkor már nincs jogunk végső kétségbe esni a valóság szörnyűségei miatt, és nem merülhetünk alá az emberi gyarlóságokba. Igenis, ha találkozunk a jóra valósság ideáljával és törekvésével, személyes megjelenítőjével, akkor ebből erőt és hitet meríthetünk. (Ha másért nem, hát azért, hogy valahogy kibírjuk vagy/és felülemelkedjünk a rossz élményeken, tapasztalatokon.) Igenis van értelme és jelentősége a jóra valósságnak, *nem pusztán idea vagy utópia az*, amivel szokták megvádolni, néha lesajnálni magát a pedagógiai törekvést, azon belül is leginkább a jóság által vezérelt magatartást és cselekvést. *A jóság* – és ebben ne kételkedjünk – *a valóság szerves része*, amely egyidejűleg létezik életünk zajlásával, mi több, *mozgósít a reáliák tényleges alakítására*, vagy éppen *az emberek személyiségformálására*. 3. Füst Milán talán legszebb gondolata, felismerése a fenti szövegrész utolsó mondatában rejlik. Ha felnő a gyermek, és – tegyük fel – gyarló felnőtté, kimondottan rossz emberré is válik, az ő gyermekét ugyanúgy a jóra próbálja majd nevelni, mint amilyen útravalót ő kapott gyermekkorában. Lehet, hogy ő emberileg megbukott az életben, egész sor szégyellni való tett fűződik hozzá, mégis mint minden épeszű, józan egészségesen gondolkodó felnőtt abból indul ki, ha ő nem is, de legalább a *saját gyereke* váljék majd tiszta, őszinte, egyenes gerincű jóemberré. Ilyen vágy, elhatározás, hajlandóság minden emberben, tehát a rossz emberben is, benne rejlik. Ha pedig így áll a dolog, abból rendkívül fontos és megszívlelendő következtetés, nevelésfilozófiai tanulság vonható le. Jelestül, hogy magát a *jóra valósságot*, a *jóság eszméjét*, *ideálját*, lehet ugyan szapulni vagy vádolni, kritizálni, kisebbiteni, utópiának vagy tömény naivitásnak feltüntetni, azonban alapjában véve *kiiktatni az emberiség történetéből nem lehet*. Amíg ugyanis létezik emberi történelem, addig a jóság, a jóra valósság, a jóember színre lépését nem lehet kitörölni – természetesen a megannyi bűn, gyarlóság és rosszember megnyilvánulása mellett.

Remélhetőleg kiderült a fenti, röpké szépirodalmi kitekintésünkben, hogy a „jó” valóságosan is létezik, nemcsak a mesék világához tartozó dolog az. Sőt: tovább is vihetjük a fenti állítást: nemcsak megnyilvánul életünkben a jóság, hanem nagyon fontos, végső soron nélkülözhetetlenné, olykor pedig meghatározó jelenséggé, alapélménnyé magasztosulhat.

Ezek után tegyük fel azt a végső kérdést, hogy valójában mi is az a „jó”? A válasz megadása roppant nehéz, talán lehetetlen is. Bár mindenkit izgathat a dilemma, hogy tudniillik miképpen lehet meghatározni a „jó” fogalmát? Egyáltalában képes-e a tudomány és a filozófia megragadni a jóság mint erény tényleges tartamát?

Ha például az antik görög kultúrát faggatjuk, legalább háromféle értelmezésre bukkanhatunk. Közismert volt a vallási alapú megközelítés: jó az, ami az isteneknek tetszik. Azután sokáig nagy becsben tartották az evilági felfogást: mely szerint jó az, ami megfelel a polisz érdekeinek (és törvényeinek). Végül megfontolásra érdemes

Szókratész etikai természetű gondolata: jó az, amit az úgynevezett daimoniununk, vagyis a lelkiismeretünk sugall.²⁰ És nyilván, tovább kísérhetjük a bölcelettörténet ezzel kapcsolatos elmékedéseit (ám ez túl messzire vezetne!). Mindenesetre hangsúlyozni kívánjuk, hogy legalább adjunk egy ideiglenesnek szánt általános meghatározást a jó fogalmára, amely bizonyos értelemben függetlenül is funkcionálhat a konkrét társadalmi tértől-időtől. De legalább tegyünk rá kísérletet! Saját – filozofikus – meghatározásunk szerint a „jó” végső soron *olyan hatóerőt és értéket jelent, amely az emberi lényeg valódi elsajátítását segíti elő*. Ez (és csak ez) lehet méltó az emberi humánushoz, az ember közösségi mivoltához. És fordítva: a „rossz” minden *olyan törekvés, magatartás, cselekedet, viszony, amely lefokozza az emberi lényegét*, amely következményeként az ember csupán egy lealacsonyított, leigázott és megalázott részlénységként degradálódik. Talán első olvasatra túl elvontnak tűnhet ez az összegző szándékú s jellegű ajánlat. Ám az az igazság, hogy ennél konkrétabb fogalmazást nem tudunk javasolni a definícióra. Könnyen előfordulhat, hogy képtelenség a fenti két fogalmat (tudniillik a jó és a rossz) precízen és mindenki által elfogadottan meghatározni. És ha így áll a dolog, még az is fölmerülhet, hogy tulajdonképpen posztulátumról van szó, amelyet semmi másból levezetni, konkrét tartalommal megtölteni már nem lehet. Csak pusztán használni, valamilyen vezérlő elvként alkalmazni tudjuk. Viszont azt egyszerre szükséges és kívánatos megtenni.

Befejezésül röviden arról, hogy a jó ideáljának és erényének a fölvetése, illetőleg fontosságának hangsúlyozása miként függhet össze a család világával?

Az, hogy a család, mármint a normális, egészséges működésű család fontos, nélkülözhetetlen köteléke – a vér szerinti köteléken túl – a feltétlen szeretet mindent átható fénye, melegsége – nos, ezt senki nem vitatja. A szeretetet adni és kapni egyaránt csodálatos érzés, valamennyien szomjúhozzuk azt. Mondhatnánk: szeretet nélkül élni sem érdemes. Akkor miért kínálunk fel meggondolásra egy másik kategóriát, ideált: jelesül a jóságot, a jóra való törekvést? Távol áll tőlünk, hogy szembeállítsuk a szeretet és a jóság erényét. De hadd kérdezzük: nem kívánatos-e némi differenciálva nézni-értékelni a két fogalmat? Gondoljunk arra, hogy a családtagok (itt most az anya és az apa) szerethetik egymást akkor is, ha a mindennapokban rossz emberként, felnőttként élnek, dolgoznak, gondolkodnak. Ha különböző gyarlóságokba, bűnökbe esnek, kisebb-nagyobb gonoszságokat művelnek. Vagy azt is felvethetnénk, hogy szeretetük egymás és gyermekeik iránt nem tiszta, hanem önző, és ezzel másokat alárendelt helyzetbe hoznak. Vagyis ettől még nem biztos, hogy a jóra való törekvés, elve, hite mozgatja cselekvéseiket, döntéseiket. Számunkra világos, a családoknak valahogy élni kell, kötelezően és rutinszerűen folytatják a család különféle funkcióit (gazdálkodási-fogyasztási, fajfenntartási, szocializációs, kommunikációs és szexuális működés). Ám a jóság, a jóra való törekvés – ezt ismerjük fel és el – *nem kötelező!* Anélkül is le lehet élni egy életet, hogy nem vagyunk jóemberek, hanem éppenséggel rossz felnőtteknek minősülünk, vagy egyszerűen csak se ilyen, se olyan személyekként sodortatjuk magunkat. A *jóság* tehát egy választott, tudatosan felvállalt, magas rendű (ha nem a legmagasabb fokú) érték, magával ragadó és az egész életet szervező hatóerő tud lenni. S mint ilyen, a sors különleges ajándéka, *az ember legragyogóbb kincse*, amit valaha is fel tudott mutatni.

A jóság kérdése, egyéb iránt, érdekes módon, a családon belül még a gyermek szempontjából is felmerül. A szülők – mint korábban Füst Milántól láttuk – természetesen arra törekednek, hogy gyermeküket a jóra neveljék. Miközben a gyermek életében is már megjelenik a „rossz” – noha még nem megváltoztathatatlan és végzetes formájában, „csupán” kisebb-nagyobb csínytevések, füllentések, visszafelelések szintjén.

Ebből a szempontból felfigyelhetünk *Janikovszky Éva* szellemes meglátására: „Minden gyerek tudja, még a legkisebb is, hogy rossznak lenni sokkal mulatságosabb, mint jónak lenni.”²¹ Ez a „rossz”, nyilvánvalóan, még kevésbé komoly, afféle ártatlan dolog, amely viszonylag könnyen meg is bocsájtható: tehát nem azonos a felnőttek világát befolyásoló gyarlósággal, jellembeli fogyatékosággal. Viszont arra elegendő, hogy megerősödjék bennünk a korábbi felismerés: a jó és a rossz csakis együtt, egymás összefüggésében nyilvánulhat meg.

Azonban ez utóbbi összefüggés semmiképpen ne tántorítson el bennünket attól, hogy igen is megkülönböztetett becsben nézzük, értékeljük és műveljük magát a „jó”-t. Akarjuk és folyamatosan törekedjünk rá. Ha a jóság iránti vágyunk, cselekvésünk és magatartásunk szervezi-vezeti hétköznapijainkat, az egyáltalán nem délibábos ábránd. Benne van a köztudatban és -életben, hogy a „jó” keresése, illetőleg létrehozása a valóság része, vagyis valóságosan is létezik. Ezt gondolhatjuk, amikor az ismeretlen jóembernek emléktáblát állítanak (Veszprémben), amikor nézzük a színházban Brecht darabját (Jóembert keresünk), amikor olvassuk az úgynevezett Good Country Index (Jó Ország) felhívását.²² Az ilyen irányú, célú és/vagy hasonló kísérletek már nem tekinthetők pusztá véletlen, netán jelentéktelen folyamatoknak: bennük az emberiség régi és természetes igénye, szükséglete testesül meg.

Ha belátjuk és elfogadjuk a jóra valószínűség létezését és fontosságát, innen már csak egy lépésre vagyunk a családra vonatkoztatás lehetőségétől. Költői kérdéseknek szánjuk: a jóság művelésének nem kiváló terepe-e a család közege? Nem a családban nyilvánulhat-e meg a gyermek számára elsőként és mély nyomot hagyva, talán az egész további életére kihatva a jóság ideálja? És nem tudjuk-e megoldani könnyebben, gyorsabban, valamint kisebb lelki megrázkódtatással a családi élet problémáit, ha a jóság erénye vezérel bennünket? Ennek birtokában nem kaphatunk-e nagyobb esélyt arra, hogy sikerüljön leküzdeni a családdal kapcsolatos válság tüneteket? Hadd zárjuk tanulmányunkat egy személyes élményünkkel. A Szegedi Tudományegyetem hallgatóit kérdeztük az egyik kurzusunk során: van-e értelme és jelentősége ma a családnak? Az egyikőjük így fogalmazott: „Amit két ember egymás iránt érzett szeretete teremt, annak nemhogy értelme van, hanem az maga a csoda.” Mélyen azonosulva ezzel a megállapítással, szeretnénk hozzáfűzni – vizsgálatunk végső tanulságával – *az egész családot átjáró jóságnak nemhogy értelme van, hanem az maga a csoda*. És csoda nélkül lehet ugyan élni, csak – közismert kijelentéssel élve – nem érdemes.

JEGYZETEK

- * Az SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, az MTA–SZTE Vallási Kutatócsoport és az OR–ZSE Kaufmann Dávid Zsidó Kultúrakutató Csoport által szervezett konferencián (Szeged, 2018. dec. 10–11.) elhangzott előadás alapján.
- 1 Hódi Sándor: Lelki sérülések hatása a családra. In: *Család – érték – nevelés*. (szerk. Karikó Sándor) Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2018, 141–143. A szerző még részletesebben fejti ki álláspontját egy korábbi könyvében: *Életpsychológia*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2010, 85–97.
- 2 Bertók Rózsa: Család a digitális korban. In: *Család – érték – nevelés*. i. m. 89–90. és 98.
- 3 Somlai Péter: *Család 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Nagyvilág, 2013. 207. Szerinte a család nem pusztá „termelési egység”, hanem életforma, a személyiség alapvető struktúráit kialakító alapegység. A család az értékškála csúcsán áll.
- 4 Brenda Almond: *The Fragmenting Family*. OUP Oxford, 2006, 171. Illetőleg az Introduction, szá-

- moztalan oldal. A szerző egyébiránt tartott előadást Budapesten 1998-ban az Alkalmazott Filozófiai Társaság (honlapja: <http://www.jgypk.hu/alkfil>) alakuló ülésén.
- 5 Tókei Ferenc: A család. In: *A társadalmi formák marxista elméletének néhány kérdése*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977, 441. A tanulmányt külön is közli az *Eszmélet*, 2017. tavasz, 113. sz. 143–149.
 - 6 Engels: *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982, 93. A kijelentés érvényességét nehezen lehetne elvitatni.
 - 7 Durkheim, E.: *Az öngyilkosság*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 9. A „sűrűség” (densité) az effektív kapcsolatban élő személyek közössége. Némedi Dénes úgy értelmezi a „sűrűség” kategóriáját, mint a társadalmi érintkezés és kommunikáció gyakorisága és integrációja. Lásd *Durkheim* című könyvét. Aron Kiadó, Budapest, 1996, 105.
 - 8 Kiss Endre: Szélsőséges relativitás, parttalan komplexitás. (Elméleti megfontolások a családról) In: *A család egykor és ma*. (szerk. Barna Gábor és Kiss Endre) MTA–SZTE, Szeged–Budapest, 2014, 87. A szerző hangsúlyozza, a családban ott rejlik a „társadalmi komolyság eleme”.
 - 9 Cseh-Szombathy László: *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1985, 57. Szerinte a család a társadalom alapegysége.
 - 10 Kulcsár Kálmán: A család – ma. In: *A változó család*. (szerk. Cseh-Szombathy László) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978, 165. Kulcsár tanulmánya eredetileg az Új Írás 1970. X. évf. 6. számában jelent meg. Leszámítva a szerző akkori ideológiai szemléletét és kategória-használatát, szakmailag ma is helytállónak véljük azt a gondolatát, hogy a család gazdasági-termelési funkciója jelentős mértékben átalakul.
 - 11 André Comte-Sponville: *Kis könyv a nagy erélyekről*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 15. Az erényben az ember kiválósága fejeződik ki. Lásd: Hársing László: *Bevezetés az etikába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1977, 31. Új kiadásban Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999, 95.
 - 12 Herbart: Pedagógiai előadások vázlatja. In: *Neveléstörténet*. (szerk. Mészáros István és mtsai.) Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 178.
 - 13 Pring, R.: *Philosophy of Education*. Continuum, London, New York, 2004, 22.
 - 14 Németh László: *Pedagógiai írások*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1980, 66.
 - 15 Tolsztoj, L.: *Mindennapra. I. kötet*. Gutenberg Könyvkiadó, Budapest, évszám nélkül, 33. Tolsztoj szövege abból a szempontból is fontos, hogy arra késztet bennünket, hogy tegyünk különbséget a szocializáció és a nevelés fogalmi között.
 - 16 Gogol: *Holt lelkek*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982, 531.
 - 17 Bulgakov: *A Mester és Margarita*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1969, 435.
 - 18 Lázár Ervin: A keserűfű. In: *Csillagmajor*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 72. A novellából Porcelánbaba címmel filmváltozat is készült.
 - 19 Füst Milán: *Napló*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1976, I. köt. 178–179. A szövegrészre több korábbi tanulmányunkban is rámutattunk. Lásd például *A nevelésfilozófia alapjairól*. SZEK JGYF Kiadó, Szeged, 2010, 5–65.
 - 20 Karikó Sándor: A 'jó', a 'rossz' és a nevelés. In: *Tudományos Mozaik*. (szerk.: Tompáné dr. Daubner Katalin és mtsai.), 4. köt. Tomori Pál Főiskola, Kalocsa, 2007, 145–151. A szerző a jóság nevelésfilozófiai fogalmát vizsgálja.
 - 21 Janikovszky Éva: *Ha én felnőttné volnék*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1999, 213.
 - 22 <https://www.goodcountryindex.org/results>. Mind a közösségi hálón, mind a hagyományos médiában óriási az érdeklődés a kezdeményezés iránt.